

WETENSCHAP

PSYCHIATRIE Toen Anders Breivik ontoerekeningsvatbaar werd bevonden, werd Terje Tørrissen erbij gehaald voor een second opinion. De Noorse psychiater kwam tot een heel andere conclusie. Hij blikt terug op de zaak en kijkt naar een volger van Breivik: Brenton Tarrant.

interview **Malou van Hintum**

Waarom Breivik toerekeningsvatbaar *was*

Ja, ik heb de hand geschud van Anders Breivik. We hebben onze aanpak niet veranderd omdat het om een massamoordenaar ging”, zegt de Noorse psychiater Terje Tørrissen met zijn zachte stem. Was dat emotioneel niet heel moeilijk? “Ik moest mijn professionaliteit en kalmte gebruiken om mijn werk te doen. Wat zijn mijn plichten, wat is mijn mandaat? Daar concentreerde ik me op, anders had ik het niet gekund.”

Het is stom toeval dat Tørrissen vlak na de massamoord die de Australiër Brenton Tarrant in het Nieuw-Zeelandse Christchurch pleegde, in Nederland is om zo'n honderdvijftig psychiaters tijdens het Rümke-congres te vertellen over het psychiatrisch onderzoek dat hij samen met zijn collega Agnar Aspaas deed naar die andere massamoordenaar, Anders Behring Breivik.

Breivik, over wie de Noren spreken als 'ABB' of 'de terrorist', doodde op 22 juli 2011 77 Noren. Acht doden vielen bij een bomaanslag op een regeringsgebouw in Oslo. Op het eiland Utøya vermoordde Breivik daarna eigenhandig 69 jongeren. De man die feministen haat, constateerde dat het in zijn ogen gefeminiseerde onderwijs hem wel één voordeel had opgeleverd: hij was in staat geweest om zijn eigen uniform in elkaar te zetten en van decoraties te voorzien.

In het proces stond de vraag centraal of Breivik gestoord was, of een politieke terrorist. Zelf zei hij: “Ik beken de acties, maar ik beken geen schuld. Ik pleit het principe van noodzakelijkheid.” In tegenstelling tot de eerste psychiaters die hem hadden onderzocht, verklaarden Tørrissen en Aspaas Breivik wél toerekeningsvatbaar. Een conclusie die de rechter overnam.

De Noren waren blij dat hij achter de tralies verdween in plaats van in een forensische ggz-instelling. Breivik zelf wilde absoluut niet als een complete idioot de geschiedenis ingaan, maar als een inspiratiebron voor mensen die zijn ideeën delen. Mensen zoals Brenton Tarrant. Deze zelfbenoemde 'etnosoldaat' schrijft in zijn manifest 'The Great Replacement' dat hij kort contact heeft gehad met 'Knight Justiciar Breivik', 'receiving a blessing for my mission after contacting his brother knights'. Tarrant had naar eigen zeggen Breiviks goedkeuring voor zijn missie. Wat, overigens, praktisch onmogelijk zou moeten zijn omdat Breivik in totale isolatie gevangen zit.

Beide mannen noemen zichzelf redders van het witte Europa – ook de Australiër Tarrant vindt zichzelf vanwege zijn Europese wortels een Europeaan – dat zonder gewelddadig in-

Brenton Tarrant maakt een gebaar dat wordt gelinkt aan witte suprematie. FOTO REUTERS

grijpen onherroepelijk ten onder zal gaan door de massa-immigratie van moslims. Maar Breivik kreeg na zijn moordpartij in de (internationale) media al snel een of meer stoornissen toegedicht, terwijl Tarrant onmiddellijk als terrorist werd gekwalificeerd. Waarom is dat oordeel zo verschillend?

Tørrissen: “Tarrant heeft zijn manifest vlak voor zijn moordpartijen op internet gezet en het werd meteen daarna gelezen. Dat kon snel, want het telt maar 75 pagina's; Breiviks manifest ruim 1500. Tarrant redeneert duidelijker vanuit een politieke overtuiging dan Breivik. Het manifest van Breivik is én uitgebreider én minder samenhangend. Het is nauwelijks opgemerkt en werd al gauw weggezet als geraas.”

Psychotisch

De eerste psychiaters in de Noorse zaak, Torgeir Husby en Synne Sørheim, begonnen hun onderzoek drie weken na het bloedbad dat Breivik aanrichtte. Wat hen opviel was zijn extreme egocentrisme en groothedswaanzin, zijn vijanddenken en zijn paranoia. Ze stelden vast dat Breivik psychotisch was toen hij zijn aanvallen voorbereidde en uitvoerde, en dat nog steeds was toen zij hem observeerden. Ze concludeerden dat hij leed aan paranoïde schizofrenie en daarom ontoerekeningsvatbaar was.

Het Noorse recht kent maar twee smaken: je bent toerekeningsvatbaar, of je bent het niet. In Nederland kennen we toerekenings-

vatbaarheid in verschillende gradaties en wordt ook een relatie gelegd tussen het misdrijf en iemand psychische conditie. In Noorwegen telt alleen het 'medische principe' en daarvoor is het misdrijf zelf niet van belang. Dat Breivik ontoerekeningsvatbaar zou zijn, zoals de psychiaters concludeerden, leidde in Noorwegen tot zoveel ophef en discussie, dat de rechtbank een tweede beoordeling vroeg aan twee nieuwe psychiaters: Terje Tørrissen en Agnar Aspaas. Team-Tørrissen werd half februari 2012 ingevlogen. Het eerste psychiatrische rapport lezen ze bewust niet. De twee psychiaters bestudeerden meer dan 10.000 pagina's tekst, inclusief Breiviks input op verschillende internetfora. Ze maakten een psycholinguïstische analyse van zijn manifest en deden onderzoek naar politiek en religieus extremisme. Daarnaast maakten ze gebruik van de bevindingen van een drie weken lange forensische observatie door psychiaters, psychologen en verpleegkundigen. Tørrissen: “Zij zagen geen psychoses, maar wel een narcistische en een antisociale persoonlijkheidsstoornis.”

Andere Breivik

Aspaas en Tørrissen spraken 37 uur met Breivik en bestudeerden 230 uur opgenomen politieverhoren. “We zagen natuurlijk een andere Breivik dan het eerste team, dat hem vlak na alle gebeurtenissen sprak”, zegt Tørrissen. Hij vertelt dat de politieverhoren soms wel twaalf uur duurden. “Dat houdt iemand met schizo-

frenie niet vol. Tijdens de reconstructie op Utøya herinnerde hij zich precies wat hij op welk moment had gedaan, dat is zeldzaam. In het souterrain waar hij zat opgesloten, verbleef hij vijf maanden zonder te decompenseren (zonder psychotisch te worden, red.). De bewakers vertelden dat ze zoiets nog nooit hadden meegemaakt.”

De psychiaters probeerden psychometrische tests te doen, maar Breivik doorzag ze bijna allemaal en gaf strategische antwoorden, waardoor de uitkomsten waardeloos waren. Evenals de eerste twee psychiaters viel het hen op dat Breiviks taalgebruik heel technisch was, formeel en onnatuurlijk, wat zou kunnen duiden op ASS (autismespectrumstoornis). Tørrissen: “Maar hij was ook in staat om een normale conversatie te voeren als het niet over zijn zaak ging of over hemzelf.” Tijdens het proces twijfelde Tørrissen één keer of Breivik toerekeningsvatbaar was: dat was toen hij totaal emotioneel bleef tijdens het voorlezen van de namen van de slachtoffers en de manier waarop ze waren overleden. Ook tijdens het afspelen van de video- en geluidsfragmenten van de bomaanslag en zijn moordpartij gaf hij geen klap. Tørrissen: “Dat vond ik onbegrijpelijk. Ik heb gevraagd om een time-out en ik heb hem twintig minuten buiten de rechtszaal gesproken. Daar was hij volkomen ontspannen en hadden we normaal contact met elkaar. Ik hoefde mijn conclusie niet te herzien.”

Onder controle

Breivik had eerder al verteld dat hij zich, zoals militairen doen, goed had getraind in het beheersen van zijn emoties. Toch lukte hem dat één keer niet: hij huilde kort toen hij in de rechtbank een door hemzelf gemaakt propaganda-filmpje zag.

De aanloop naar de massamoord begint in 2006, als Breivik weer bij zijn moeder gaat wonen en zich afsluit van de buitenwereld. Hij stort zich fanatiek op het gamen en is lange tijd populair bij zijn World of Warcraft-medespelers, totdat hij, als hij hoog in de hiërarchie zit, hen gaat aflaffen. Intussen werkt hij aan zijn manifest. Hij is inmiddels volledig geobserveerd door één kwestie: de islamisering van Europa.

Tørrissen beschouwt die isolatie en het spelen van WoW niet als negatieve symptomen. “Hij lijdt aan groothedswaanzin en heeft wellicht wat last van waanideeën, maar niet zo sterk dat er sprake is van paranoïde schizofrenie. Breivik was een massamoordenaar aan het voorbereiden. Het is heel logisch dat hij elk contact vermeerde en er zeer alert op was dat niemand zou ontdekken waar hij mee bezig was.”

Die isolatie versterkte waarschijnlijk wel zijn groothedswaanzin, denkt Tørrissen. Brei-

DE JONGE BREIVIK

Breivik had een getroubleerde jeugd, blijkt uit de zeer grondige reconstructie van Breiviks leven in het boek 'One of Us' van journaliste Åsne Seierstad. Zijn ouders scheidden al snel na zijn geboorte, zijn moeder had ernstige depressies en kon hem al niet meer aan toen hij twee jaar was. Hij sloeg haar én

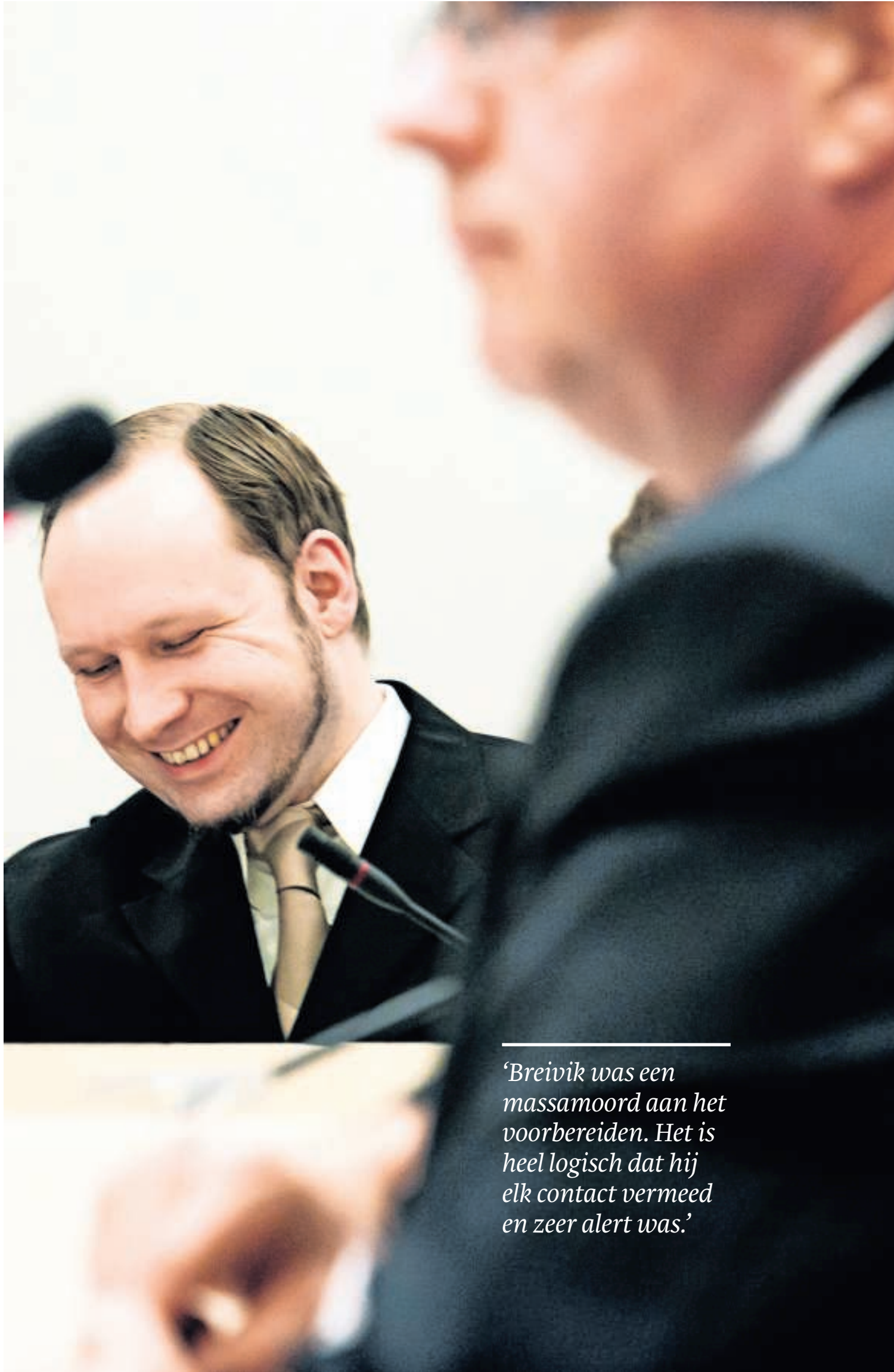
zijn halfzusje, en ook op de kinderopvang was hij agressief. Breivik en zijn moeder waren bekend bij Jeugdzorg en bij het Centrum voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie.

Als hij vier jaar is, wordt geconstateerd dat hij niet in staat is om 'laten we doen alsof'-spelletjes te spelen. Hij kan

geen emoties uitdrukken, beleeft geen plezier aan het spelen met anderen en ziet er vaak verdrietig uit. Zijn moeder heeft agressieve seksuele fantasieën en angsten die ze projecteert op haar zoon. In zijn kleutertijd ontvangt ze veel mannelijke bezoekers. Zijn vader verbreekt na zijn vijftiende elk contact.

Breiviks leven wordt getekend door afwijzingen en faalervaringen. Hij hoort bij geen enkele groep, ook niet bij de Vooruitgangspartij waarvan hij op zijn achttiende kortstondig lid was. De handeltjes die hij begint nadat hij zijn opleiding heeft afgebroken – zoals in valse diploma's en aandelen – lopen na

aanvankelijk succes op niets uit. Breivik was als jong kind dol op de derde vrouw van zijn vader, bij wie hij op schoot kroop en die hem voorlas. Net zoals de weekendouders bij wie hij een poos verbleef, vond zij hem een lief jongetje dat hunkerde naar aandacht en liefde.

‘Breivik was een massamoord aan het voorbereiden. Het is heel logisch dat hij elk contact vermeed en zeer alert was.’

Anders Breivik lacht wanneer psychiater Terje Tørrissen in 2012 een verklaring aflegt in zijn rechtszaak. FOTO REUTERS

vik zat helemaal in zijn eigen bubbel en werd door niemand gecorrigeerd, terwijl hij op internet alleen maar dieper in de ideeënwereld van het rechts-extremisme dook en zijn eigen moorddadige plannen verder uitwerkte.

De manier waarop Breivik alles plande en de precisie waarmee hij zijn plannen uitvoerde, duiden evenmin op schizofrenie, zegt Tørrissen. Het schrijven van het manifest, het trainen bij een schietclub, de inkoop van wapens en ander materiaal, het huren van een afgelegen boerderij om zijn aanslagen voor te bereiden, het maandenlang dagelijks twaalf uur of langer bewerken van enorme hoeveelheden ingrediënten om bommen te maken, de meditatie- en sporttrainingen die hij deed om mentaal en fysiek fit te blijven; ze vergen een lange-termijnvisie en een planningsvermogen dat mensen met schizofrenie niet hebben, zeker niet wanneer ze geen medische en psychische behandeling krijgen.

Narcistisch

Na twee maanden legden Aspaas en Tørrissen hun bevindingen bij elkaar. “We hebben veel met elkaar gesproken: wat hebben we, wat missen we, welke kant gaat het op?”, zegt Tørrissen. “Onze conclusie was dezelfde: Breivik heeft een narcistische persoonlijkheidsstoornis.” Volgens de huidige inzichten wortelt die niet in een psychose. Breivik was bovendien tijdens de observaties niet psychotisch geweest en evenmin tijdens het uitvoeren van zijn moorddadige acties. Dat impliceerde dat hij toerekeningsvatbaar was.

De Noorse rechter sloot zich hierbij aan legde Breivik op 24 augustus 2012 de maximumstraf op van 21 jaar cel. Die straf kan worden verlengd als hij te gevaarlijk blijft om vrij te laten.

Tørrissen heeft door de Breivik-zaak een andere kijk gekregen op communicatie, radicalisering en terrorisme, zegt hij. “Het politieke landschap is inmiddels veranderd. In allerlei West-Europese landen, ook in Noorwegen en in Nederland, komen extreem-rechtse partijen op. Ik weet te weinig van politiek om te zeggen dat de opkomst van zulke partijen de drempel verlaagt voor de massamoorden die Breivik en Tarrant hebben gepleegd. Het is wel zo dat de ideeën die zij verkondigen, goed aansluiten bij het extreem-rechtse gedachtengoed. Maar dat je er zulke ideeën op nahoudt, betekent niet dat je psychisch gestoord bent.”

“Wat vooral niet moet gebeuren, is mensen met radicale ideeën uitsluiten of dehumaniseren. Als je dat doet, wordt de kloof met hen alleen maar groter. Hoe we dat kunnen voorkomen, is een moeilijke kwestie. Ik heb geen idee of mensen met extreem-rechtse ideeën of IS-aanhangers met ons willen praten.”